

Még kevesebb kép, kisebb, nem színes. Az ember műanyaggal pótolható részei ismét nagyobb méreteket kívántak volna.

Rosszat és jót elmondtam. A könyvre égető szükség van. Szerencsés útat kívánok neki az iskolákban!

dr. Czakó Kálmán Dániel: BIOLÓGIA (CSILLAGFÉNY – PORSZEM – CSIPKEBOKOR), Győr-Moson-Sopron Megyei Pedagógiai Intézet és Kísérleti Regionális Fejlesztési Központ, Győr, 1991

VÁRNAGY ILDIKÓ

A katolikus hittankönyvekről

Úgy gondolom, hogy – miután a hittan ismét bekerült az iskolába – *pedagógustársainkkal meg kell ismertetnünk*, hogy mit és hogyan tanítunk. Elnézést kérek, amiért *elsősorban a magam könyveit* ismertetem, de ez az egyetlen *sorozat* a hittankönyvek választékában. Alig van hittankönyv ezeken kívül, amely az 1990-ben megállapított hitoktatási tantervet maradéktalanul megvalósította volna. (A hitoktatás legfőbb szerve az *Országos Hitoktatási Bizottság* – OHB –, elnöke dr. Seregély István egri érsek, a püspökkari konferencia jelenlegi elnöke, igazgatója pedig Keszthelyi Ferenc, váci püspök.)

A katolikus egyháznak van "hivatalos" kiadója, de nehézkesnek bizonyult az új hittankönyvek kiadásában. Ezért dr. Seregély érsek többszöri biztatására adtam ki első öt könyvemet, majd az ő megbízásából fogtam hozzá a hetedikes és a nyolcadikos tankönyv megírásához. Most Mayer Mihály pécsi püspök megbízásából végzem a kiadás munkáit is, melynek óriási előnye, hogy az új kiadásokban minden adminisztráció nélkül elvégezhetem a szükséges változtatásokat. Két év leforgása alatt az eddig mejelent hatféle tankönyvből több mint 270.000 példányt adtunk el. Az elsőáldozáshoz szükséges könyv 74.000 példányban kelt el. A legnépszerűbb felsőtagozatos könyv (Krisztus tanúi...) kb. 60.000 példány eladásával dicsekedhet. (Felsőtagozatos hittanos lényegesen kevesebb van, mint alsótagozatos.)

A "Jézus evangéliuma" című könyvemet a *szlovákiai magyarok* is kiadták. A kiadás jogát természetesen ingyen adtam át, ahogy én is ingyen kaptam meg külföldi katolikus kiadóktól a képanyag és a rajzok felhasználásának engedélyét.

Mielőtt a hittankönyvek részletes tárgyalásába bocsátkoznánk, néhány általános szempontot kell taglalnunk: a szerkezetet-tagolást-tipográfiát, a szemléltetést és a tanulhatóságot.

Szerkezet-tagolás-tipográfia

A Bajtai-féle hittankönyvek belső rendje egységes: leckecímek, alcímek, hézagok, új bekezdések, normál betűk, apró betűk, dőlt betűk, vastag betűk, bekeretezett tanulságok, ill. eszmei rögzítések tagolják. A leckék végén lelki feladatok, énekek, az alsóbb osztályokban óravégi imák állnak. A bibliai és az egyháztörténeti könyvekben kislexikon található, mely szavak és fogalmak magyarázatát adja, nehogy ezek megszakítsák a leckék gondolatmenetének folyamatosságát. Az apróbetűs részek a hitoktatók részére jelentenek segítséget.

A hitoktatási tanterv kötelezően előír *kérdés-feleleteket*. Ezek lényegretörő, lehetőleg rövid meghatározásokat, ill. magyarázatokat tartalmaznak. A katekizmus anyagát és az egyes években tanítandó részét az OHM állította össze. A tankönyvíró feladata a kitűzött kérdés-feleletek magyarázata, értelmezése, megvilágítása.

Több hittankönyv végén közöljük a legfontosabb imákat és az alapvető keresztény igazságokat (tízparancsolat, ötparancsolat, a hét szentség). A kicsiknek szóló, valamint a biblikus könyvekben szentföldi térképek találhatók, mindig csak azokkal a határokkal és helységekkel, melyek abban az évben, ill. korosztályban szükségesek. Alig van lehetőség arra, hogy egy tanéven belül a könnyebbtől a nehezebb felé haladva tanítsunk. A nehezebb a következő év feladata.

Szemléltetés

Az első három osztálynak szóló, valamint az ószövetségi könyvet *színes képek* illusztrálják, s a következő kiadásban az újszövetségi hittankönyv is színes illusztrációt kap. A második könyvet tekintve ez azt jelenti, hogy majdnem minden második oldalra jut egy színes kép. A biblikus képek és a szentképek általában *szimbolikusak*, még akkor is, amikor pillanatfelvételeknek látszanak. Egy könyvön belül egységes Jézus-arcot alkalmazunk. Egyesek úgy gondolják, hogy mindenáron modern stílusban kell megalkotni a bibliai képeket is. Manapság azonban annyiféle a modern, és oly gyakran váltakozik a stílus, hogy nem tartom helyesnek a gyermekeket megtenni kísérleti alannak. A gyermek olyan alakokat fogad el a legszívesebben, amelyek anatómiailag normálisak, arcuk szimpatikus. A legtöbben a valóságra emlékeztető képeket szeretik, vagy azok "égi mását", ahogyan Arany ars poeticája is mondja. Angyalt, ördögöt, szenteket, Atyaistent, Szentlelket csakis szimbolikusan tudunk ábrázolni, mivel ezeknek földi megfelelőjük nincs. Ezekre kialakultak a bibliai vagy festészeti szimbólumok. Mivel a szentképek többnyire eseményt akarnak megjeleníteni, nem szabad őket pillanatfelvételnak tekinteni.

Az elsőáldozók tankönyvéhez kiegészítésképpen készítettem egy *Elsőáldozó leszek* című munkafüzetet. Sok rajz segíti elmélyíteni a tankönyvből tanultakat. Azzal, hogy színezi, mélyebb nyomot hagy a gyermek lelkében. Természetesen tartalmaz feladatokat, valamint az elsőáldozási ünnepséghez alkalmas énekeket is. Mivel hittanórán kevés az idő, a munkafüzetet úgy szerkesztettem meg, hogy otthoni foglalkozás esetén is elérje teljes célját. A munkafüzet fontos része, hogy a lelkitükör minden bűne rajz alakjában jelenik meg.

Forgalmaznak filmeket a vízözönről, Káinról és Ábelről stb. Ezek nemcsak túl sok időt vesznek el, hanem mellékvágányra terelik a lényegét, a hittani igazságot. A Biblia nem történelmi eseményeket közöl, hanem tanításokat, a kazetták megjelenítő, eseményre összpontosító szemlélete a gyereket is a látványhoz, s csakis a látványhoz köti.

A szemléltetést és elmélyítést szolgálják az *énekek* is. Nagy segítség pl. a következő ének: "Az Ige megtestesült (Isten Fia testté lett) Názáretben, kit Mária szűzen szült Betlehemben." Az elmélyítést szolgálja, ha – ahol a szöveg engedi – kiosztom a szerepeket, és szerepekre osztva olvassák föl a történetet. A betlehemezésről sem szabad megfeledkezni.

Tanulhatóság

A tanulhatóság a könyv szerkezetén is múlik. Bizonyítékul szolgáljon a következő levél, amelyet a gyöngén látók iskolájának igazgatónője írt: "Nyolc éve hitoktatok látássérülteket. Többféle hittankönyvvvel próbálkoztam-próbálkoztunk társaimmal, s végre ráakadunk egy látássérültek számára is jól érthető, a lényegét jól kiemelő hittankönyvsorozatra. Köszönjük!" – Fehér Anna igazgató, gyógypedagógiai tanár (Vakok Batthyány László Iskolája, Budapest).

Az érthetőség, a tanulhatóság fontos szempont. A papi lektorok azt emelték ki, amire törekedtem. Ezért őket idézem:

"A könyv *világos, áttekinthető*." – "A kérdések logikusan következnek a lecke anyagából." – "Örülök a klasszikus fölépítésnek és a korszerű újdonságoknak. Ismeretközlés biblikusan szemléltetve." – "Nyelvezete egyszerű, akár a Szentírásé."

A legnehezebb volt a paradicsomi elbeszélést közérthetően megfogalmazni. Húsz év alatt talán huszonöt-ször írtam át.

A két bibliai tárgyú hittankönyvben ("Régtől szólt hozzánk az Úr" és "Jézus evangéliuma") nagyon megkönnyíti a tanulhatóságot, hogy a címek és az alcímek úgy terelik a bibliai szövegeket egy-egy eszmei egységbe, hogy alig kell magyarázni.

A következőkben osztályonként mutatom be a hittankönyveket.

Edelényi István: A mennyei Atya szeret minket (1. osztály részére)

Húsz éve készült, így nem tartalmazza az OHB által előírt kérdéseket. Minden második oldalon kifestő rajz van, a képek alatt versikék. Inkább óvodásoknak való. Előnye a szülők számára összeállított melléklet.

Bajtai Zsigmond: Ilyeneké az Isten Országá (1-2. osztály részére)

Elsősorban a második osztály részére készült. Tartalmazza az első osztály anyagát is, amennyiben a csak az elsősöknek szánt kérdéseket megjelöltük. Pedagógiai szempontból azonban nem az elsősöknek való könyv.

A *nevelői cél* a keresztény élet alapvető gyakorlatainak meggyökereztetése: imádság, templombajárás, áldozatvállalás, kötelességteljesítés, jócselekedetek, részvétel az egyházi év ünnepein.

Az *oktatási cél*/Jézus életének vázlatos ismertetése, alapvető vallási ismeretek: vallás, Isten, teremtés, ember, bűn, Isten irgalmassága, örök élet. Ezeket az alapfogalmakat három éven keresztül koncentrikus körben tágítjuk. A "paradicsomi" elbeszélés korai lenne, de hogy a harmadikban könnyebben megértsék, a rávezető kifejezést már itt meghonosítjuk: "tiltott gyümölcs", ami nem más, mint a tiltott élvezet, vagyis a bűn. A bűn "ízlik", ezért követik el; "tiltott", mivel mindig bajt okoz. A "megváltás" szót is elkezdjük magyarázni. Megváltásra azért volt szükség, hogy a bűnre Istentől bocsánatot, a bűn ellen "orvosságot" kapjunk, és hogy a mennyországba juthassunk.

Az évi anyag legnagyobb részét Jézus élete, halála, feltámadása és mennybemenetele tölti ki. Nemcsak azért járunk el így, mert ez érdekesebb, s ezért könnyebben tartjuk ébren a gyerekek figyelmét, hanem azért is, mert a kereszténység maga Jézus! Sőt, ha azt állítom, hogy a megváltás abban áll, hogy Jézus példát adott nekünk arra, miként kell élni és meghalni, ez nem is csak gyerekeknek való magyarázat. Feltámadásával azt is megmutatta, hogy érdemes Őt követni, mert Őt követve nekünk is az lesz a boldog sorsunk.

Jézus názáreti életéről nem gyártunk legendákat. Azt emeljük ki, ami a lényeg: engedelmes volt. Megengedhető azonban az ilyen típusú megoldás: "Mit gondoltok, kibírta-e Jézus, ha veszített a játékban?" "És ti kibíjátok-e?"

Hogy a názáreti ácsnak isteni küldetése van – egyelőre csak erről volt szó –, azt a keresztelési jelenet igazolta. Jézus feje fölött galambszerű fény (a Szentlélek), az égből hang: "Ez az én szeretett fiam, akiben kedvem telik." Itt megnyilatkozott a teljes Szentháromság. Ezt azonban csak pünkösds után értették meg az apostolok. Keresztelő Szent János tanúskodott a jelenetről. Két tanítványa kíváncsi volt Jézusra. Ezek aztán lelkesen hívták testvéreiket és barátait. Következtek Jézus csodái, tanítása, végül megváltó halála és feltámadása. Pünkösdkor pedig megindult az Egyház működése. Az Egyház Krisztus művét folytatja.

Az anyag *harminc órára* van osztva, s ezért heti egy órában könnyen elvégezhető. Egyetlen tantárgyban sem találkozunk a tanulók annyi elvont fogalommal, mint a hittanórán. Nyilvánvaló, hogy nem mindent értenek helyesen. De hát ez így volt a felnőtt apostolokkal is. Csak többszöri ismételés után értették meg. Ezt az ismételést fogják megkapni a következő években.

Van a gyermeki léleknek egy nagy előnye: a gyermek hívő lélek. Szüleiben is vakon bíz. Erre gondol Jézus, amikor azt mondja: "Engedjétek hozzám a kis gyermekeket, mert *ilyeneké* az Isten országa!" Ebből ered könyvünk címe is.

Nem töltöttem tele a könyvet teszt-kérdésekkel. Tanuljon meg a gyermek mondatokban felelni! Ebben az osztályban a legegyszerűbb a könyv nyelvezete, és ebben a könyvben a legtöbb a színes kép.

Bajtai Zsigmond: Jézus, a mi életünk (3. osztály)

Ez az elsőáldozás éve. Mások is írtak e célból hittankönyvet: *Rédly Elemér: Elsőáldozók könyve*. Egy könyvben, de külön hozza a második és a harmadik osztály anyagát. Régebbi könyv, még nem tartalmazza a kötelező kérdéseket.

A *Jézushoz megyünk* című hittankönyv egy régebbi könyv átdolgozása. Eddig a régi kérdésekkel jelent meg. Úgy hírlík, hogy most beledolgozzák a kötelező kérdéseket. Hátránya, hogy az elsőáldozás anyaga nem képezi a könyv szerves részét, hanem függelékként jelentkezik.

Bognár Lajos: Szeretnénk Jézust látni című könyve a 2-3-4. osztályok anyagát tartalmazza, elkülönítve. Előadása vezérkönyvszerű, a kérdések függelékként jelentkeznek.

Ez a könyvtípus az elsőáldozáshoz szükséges anyagot tartalmazza. Az elsőáldozás nem végcél, hanem kezdet. A teljesebb keresztény élet kezdete. Az elmúlt negyven év félelmei közepette a szülők valami minimumot meg akartak őrizni gyermekeik számára a kereszténységből. Így alakult ki mint minimum, az elsőáldozás és esetleg a bérmálás. Ami negyven évig folyt, az végül "természetessé" lett: hogy ti. ennyi elég a kereszténységhez. Így aztán sok családban – nem kis keserűséggel fogalmazok így – az elsőáldozás "az ünnepélyes hittagadást ünnepe" lett, templomi pompával. Az egyik pap szigorúan ragaszkodott a leglább két éves előkészülethez és a misére járáshoz, a másik engedékenyebb volt, mert abban bízott, hogy hátha "megindul valami". Mindehhez hozzájárult a "tömegvonzás" pszichológiája. A gyermekek a nagyobb csoportosulásokban érezték jól magukat. Ahol a többség járt hittanra, a bizonytalanok ide csatlakoztak. Ahol a többség nem járt hittanra, kisebb-nagyobb mértékben szégyellték kisebbség-voltukat, s le-lemaradtak. A szülő pedig azzal takargatta félelmét vagy gyöngülő hitét, hogy azt hajtogatta: "Nem kényszeríthetem, ha a gyerek nem akar." Csak ne akart volna számtanra vagy tornára járni, bizony kényszerítette volna! A félelem és a közöny mindig talál "megnyugtató" érveket a lelkiismeret elhallgattatására.

A harmadik könyvnek alapfokon "mindent" tartalmaznia kell. Mindenből valamit.

A könyv szerkezete hasonlít a másodikos könyvhöz, de a koncentrikus bővítés elvét alkalmazva, mindent bővítve tárgyal. Szokatlan pedagógiai technikával *meghagyja a másodikos anyagot a maga helyén*, s ezzel kikényszeríti a másodikos anyag ismételését, amire kis tanulóinknak

amúgy is szükségük van. A második leckét kettesével vesszük itt. Ezek az "azonos" leckék persze nem egészen azonosak: mindig tartalmaznak ráépítést. Jézus életét bővítve kapják, s a hozzá kapcsolódó kérdések is szaporodnak.

Ebben az évben az apostolokról és megbízatásukról alapfokon minden lényegeset megtudnak – azt is, hogy a szentségek kiszolgáltatásával bízta meg őket Jézus. Az áldozás mint szentség a Jézussal való kegyelmi egyesülés eszköze, amelynek ideális eredménye a Krisztushoz való hasonlóság, gondolkodásban és viselkedésben. Az oltár Jézus vendéglátó asztala. Akik rendszeresen az Ur asztalához járulnak, egy családhoz tartoznak, s ezért testvéreknek kell tekinteniük egymást.

A *kegyelmi egyesüléshez* kegyelmi állapotban kell lenni, tehát súlyos, "halálos" bűn nélkül. Jézus szerint: "aki szeret, megtartja parancsaimat". A bűnös megszegte a fontos parancsokat. Most ki kell jelentenie egy Isten által kijelölt személynek, az apostolok valamelyik utódjának, hogy vissza akar térni az "atyai házba". Jézus hatalmat adott az apostoloknak és utódaiknak, hogy döntsék el, őszinte-e a gyónó szándéka, s aszerint oldják föl bűneitől, vagy állapítsák meg, hogy még bűnös állapotban van. Senki sem lehet saját bírója, ezért a pápát is csak más oldozhatja föl. Ez lehet akár egy ma szentelt fiatal pap is. A pap mint gyóntató segíti a gyónót a helyes lelkiület kialakításában. Elengedhetetlen a bűntudat, mert akinek nincs bűntudata, az nem képes megjavulni. Miért is javulna meg, ha "nincs bűne"?! Aki nem őszintén gyón, annak nincs bűntudata.

Az őszinte és hiánytalan *bűnvallomást* segíti a *lelkitükör*, amely életkortól függően tart bűn-tükört elénk: melyiket követtük el? A hazug gyónásnak nincs értelme, a bűn csak növekszik. Ilyen esetben a föloldozás – maga a gyónás is – érvénytelen.

Az előbb vázolt célnak megfelelően a jó gyónáshoz szükséges a tízparancsolat részletes ismertetése, valamint a bűnbocsánat szentségének és az Eukarisztiának (Oltáriszentségnek) bő tárgyalása.

Hogy Jézus valóságos, követhető példakép legyen, a gyermek a könyvből megtudja, hogy Jézus nemcsak úgy tett, mintha tanulna, hanem valóságosan is tanulnia kellett. *Istensége nem keveredett az emberséggel*. Emberi agyában kellett tisztáznia, hogy álmódzó-e, vagy valóban az Atya sugallja neki, hogy ő Isten Fia és a Megváltó. Ezt már tizenkét évesen a jeruzsálemi írástudókkal való beszélgetésben döntötte el, amikor is a Biblia messiási jövendöléseinek értelmezéséről lehetett szó.

(A negyedik tankönyv még nem készült el.)

Bajtai Zsigmond: Régtől szólt hozzánk az Úr (5. osztály)

E tárgyban létezik még egy könyv. *Bindes Ferenc: Válaszol az Úr*. Módszere különösen abban tér el a Bajtai-féle könyvtől, hogy színesen és bőven írja le az eseményeket. Ez azzal a szeszéllyel jár, hogy a tanulók esetleg hosszúnak találhatják az olvasnivalót.

Ha kezünkbe vesszük az ószövetségi Bibliát, közel *négyezeréves isteni üzenetet* olvashatunk. Ábrahám óta van bizonyítékunk arról, hogy Isten szólt az emberekhez. Ábrahám kb. 1800-1850 évvel Kr. e. élt. Ezért lett könyvünk címe: "Régtől szólt hozzánk az Úr"! Nem arról van szó, hogy kezünkben lenne egy Ábrahám korából származó eredeti kézirat. Kezdetben szájhagyomány őrizte meg az isteni kinyilatkoztatást, amelyet később írásba foglaltak. Ez még nem volt a kezünkben levő szentírási szöveg, hanem ennek forrása. Mai szövege a babiloni fogság idején vagy utána alakult ki. Van bibliai könyv, amely nem sokkal Heródes előtt íródott. Arról a Heródesről van szó, aki a gyermek Jézust meg akarta ölni.

Hogy valóban *az igazi bibliaiszöveg* van a kezünkben, arra két garanciánk van. A zsidó nép vallásos része még a kétezeréves vallási szokásokat is híven megőrizte, nemhogy a szentírási szövegen engdtek volna változtatni akár csak egy kicsit is. A másik érv a qumrani könyvtár-lelet (korsókban megtalált tekercsek). Az 1947-től talált leletek között van egy Izajás(Ézsaiás)-tekercs. Ennek a prófétának a jövendölései a Megváltóról a legjelentősebbek. A megtalált írások pontosan egyeznek a kezünkben lévő Biblia szövegével. Pedig az a tekercs kb. 200 évvel Kr. e. íródott.

A szövetség szó a zsidó népnek az Istennel való kapcsolatát jelölte. Isten szövetséget ajánlott a zsidó népnek. Isten mint nagyhatalom védelmébe veszi a kis népet, Izraelt, különös gondviselésébe fogadja Ábrahámot és a tőle származó népet, amely Ábrahám unokájaának, Izraelnek (eredeti nevén Jákobnak) a nevét viseli.

Az ószövetségi Biblia (szemben Jézus új szövetségével) a zsidók számára az egyedüli Szentírás. "Biblia" és "Szentírás" ugyanazt jelenti. Aki hisz a Bibliában, szent írásnak tartja. A Biblia görög elnevezés.

A zsidók jó része már a Krisztus előtti századokban is – elsősorban görög nyelvterületen – szétszórtságban (diaszpórában) élt. Az alexandriai zsidók fordították le a Bibliát görög nyelvre.

A mi ószövetségi Bibliánk 45 könyvből áll. A zsidók számára Mózes öt könyve a legfontosabb. Ez az öt könyv tartalmazza a zsidó vallási és a mindennapi élet törvényeit. Nem minden sora mózesi. Az új törvényeket beírták a többihez, amíg annak végleges formája ki nem alakult. Ha

Szent Pál azt írja, hogy a Törvény megszűnt, akkor az ószövetségi vallási törvényekre gondol. Aki ezt nem tudja, nem fogja megérteni Szent Pált.

A katolikus Egyház ószövetségi könyvei nem teljesen azonosak a zsidó Biblia szent könyveivel. A mi számunkra a Jézus-előzmény a mérvadó. A korai keresztények azokat a könyveket fogadták el ószövetségi szent könyveknek, amelyekben a krisztusi eszmevilág valamiképpen föllelhető. A mi hittankönyveink nem hadakoznak sem a zsidó, sem a protestáns bibliamagyarázatokkal. Mi egyszerűen előadjuk az erre vonatkozó katolikus tanítást.

Az ószövetségi Biblia *sok messiási jövendölést tartalmaz*. Mivel ezek Jézusban teljesedtek be, az apostolok ezekkel a jövendölésekkel szereztek Jézusnak híveket a zsidóság köréből. A zsidó nép vallása az egyedül igaz Istent tisztelte. Pogány környezetből választotta ki Isten Ábrahámot, hogy vele új vallást alapítson. A lelkeket nem lehet úgy alakítani, mint az agyagot. Isten kiválasztott férfiak, a próféták által nevelte népét. Ezt a nevelést Jézus fejezte be. Hogy a nevelés siker volt-e vagy kudarc, azt magából az ószövetségi Bibliából világítja meg a tankönyv.

Izrael népének története attól lett az "üdvösség története", hogy a szentírók megkeresték Isten "nyomait" a történelemben. A szövetségkötéskor a Sinai-hegy tövében így szól az Úr: "Ha hallgattok szavamra és megtartjátok parancsaimat, szent népem lesztek." Izrael népe ezt felelte: "Az Úr minden parancsát megtartjuk!" Halála előtt Mózes újból fölolvasta az Úr törvényét, majd így szólt: "Áldást és átkot ajánlok föl nektek. Áldást, ha engedelmeskedtek az Úr törvényének, átkot, ha nem engedelmeskedtek."

Az ószövetségi szentírók (tehát maguk a zsidók) az előbbi szempontból értékelték Izrael történelmét.

Könnyebben értjük meg a szentírók okfejtését, ha egy kis áttekintést adunk Izrael tragikus korszakáról. Salamon király fia idejében Izrael két részre szakadt. "Izrael" már csak a nagyobb darabot (az északit) jelentette. Dávid utódjának, Jeruzsálem királyának nem maradt más választása, mint hogy a saját törzsi nevüket használják: Juda (akkor még nem Judea).

Kr. e. 721-ben az asszírok kitelepítették Izraelt. Népe részben megmaradt zsidó diaszpórának, vagy beleolvadt az ottani népekbe. Haza nem települtek. Kr. e. 598-ban Juda népét Babilon vidékére telepítették ki. Ők azonban a perzsák támogatásával kb. 70 év múlva visszamehettek. Több rajban jó részük vissza is települt. A kis Juda Kr. e. 160 tájától terjeszkedni kezdett, s még Heródes előtt Galileát is elfoglalták, majd betelepítésekkel benépesíteték. Így tehát a Jézus-korabeli Zsidóország júdeaiakból állt. Így is hívták őket. A magyar "zsidó" szó is innen ered, csak franciás kiejtéssel (Juda = zsüdá = zsidó). Izrael (Észak) kitelepítését a zsidó szentírók úgy értelmezték, hogy hűtlenségük miatt Isten nem tudott mit kezdeni velük, ezért sorsukra hagyta őket. Juda most "szent maradék" volt szemükben. Később ők is elpártoltak Istentől, ezért őket is hagyta kitelepíteni ("babiloni fogság"). Babilon bukásával megnyílt az út a hazatérésre. Most azok lettek a "szent maradék", akik visszatelepültek. És valóban, Izrael mint nép soha többé nem imádott bálványokat.

Ha a zsidó szentírók gondolatmenetét következetesen folytatjuk, akkor az a "szent maradék", akikkel Isten az ő tervei megvalósításában "tudott mit kezdeni", az apostolok és az első keresztények voltak, hiszen velük alakította ki az Újszövetség népét, a kereszténységet.

A kereszténység sem büszkélkedhet azzal, hogy mindenestül szent nép, mert nálunk is csak a kisebbség az a kovász, akiknek közreműködésével Isten megvalósítja szándékát.

A szentírási könyveket úgy kell értelmezni, amint azt műfaji jellegük megkívánja. Ha költeményről vagy épületes elbeszélésről van szó erkölcsi tanulságokkal, akkor nem szabad a történelmi hitelességet számonkérni. Egy példa. *A Vörös-tengeren való átkelés* történelmi igazság. A tenger szélét elfújta a szél, s ekkor átkelhetek rajta. A szél elmúltával visszazúdult a víz, és elsodorta az egyiptomiakat. (Ehhez hasonló szél 1966-ban annyira neki szorította tenger vizét az Arno folyónak, hogy annak vize nem tudott kifolyni. Ez Firenzében nagyfokú áradást okozott.) De a népköltők is foglalkoztak a vörös-tengeri csodálatos átkeléssel. Ebben már "vízfal" keletkezett az átvonuló izraelitáktól jobbra és balra. A két műfaj ötvözve került a Bibliába.

Műfaji értelmezés könnyíti meg a *paradicsomról* szóló elbeszélés megértését is. Kezdjük azzal, hogy ebben nem szerepel sem alma, sem almafa. Ennek ellenére "tudományos régészeti előadást" láttam a tv-ben, kb. három évvel ezelőtt, a "paradicsomi alma és a szerelem összefüggéséről". A "tudós" el sem olvasta a megfelelő bibliai részt. Mi tehát a helyes értelmezés? Tiltott gyümölcscről van szó, amely semmi más, mint a tiltott élvezet, vagyis a bűn. Szexuális bűnről már csak azért sem beszélhetünk, mert az első emberek férj és feleség voltak. Isten fölszólítása ezt bizonyítja: "Szaporodjatok!"

A *hétnapos "teremtéstörténet"* sem akarja a teremtés korszakait jelenteni, csak a hetedik nap megszentelését a lelkekbe sulykolni. A szentíró azért osztotta föl Isten tevékenységét, "munkáját" hat napra, és emeli ki azt, hogy Isten a hetedik napon "megpihent", hogy ez a példát mi is kövessük.

A teremtmények felsorolásánál van egy *világszenzáció*: a Napot és a Holdat világítóknak

mondja. Pedig akkoriban az egész világon imádták a Napot. 1945-ig a japán császár is a Nap Fia volt.

Isten nem nyilatkoztatott ki természettudományt, a szentírók a maguk korának világképében fogalmazták meg hasonlataikat. Amikor azonban hamis vallási tanítás kerekedett volna ki belőle, Isten megvilágította a kis zsidó nép szentíróit, nehogy vallási tévedés kerüljön a Bibliába.

Bajtai Zsigmond: Jézus evangéliuma (a felső tagozat számára)

Ahol heti két órában tanítanak hittant, az Ószövetséget az első félévben végzik el, az Újszövetséget (Jézus Evangéliuma) a második félévben.

Mit jelent az "újszövetség" elnevezés? Isten a régi szövetséget Izrael népével kötötte meg. A zsidó nép volt Isten népe. Az új szövetséget Isten az egész emberiségnek följánlotta: mindenki önként csatlakozhat. Ez tehát nem nemzeti vallás, hanem minden népé: egyetemes, görög szóval katolikus.

Jézus evangéliumnak, vagyis jóhírnek, fölszabadító hírnek mondta tanítását. Négyen írták meg Jézus életét és tanítását: a négy evangélista. A négy író messze lakott egymástól, mégis egységes Jézus-képet rajzoltak meg. Négy evangéliumos könyvünk van, de csak egy evangélium. Az első három evangélista írásaiban sok az átfedés, János könyve egyedi munka. János volt Jézus legkedvesebb tanítványa, aki kb. száz esztendőtt ért meg. Jézus megjövendölte neki, hogy sokáig fog élni. Azt akarta, hogy sokáig éljen egy elsőosztályú tanú.

Az Egyház annyit tud Jézusról, amennyit az apostolok elmondtak vagy leírtak róla. Az apostolok tanítását az Egyház hiteles jézusi tanításnak ismeri el. Ezért vagyunk apostoli Egyház, vagy "az apostolokra épített" Egyház. Jézus azért jött, hogy *megváltson* bennünket. Sokszor hallani a méltatlankodást: "Hogy volnánk megváltva?! Annyi baj van a földön azóta is, hogy Jézus a földön járt." A megváltottság abban áll, hogy Jézus óta tudom, hogyan kell Isten akarata szerint élni és gondolkodni. Jézus ezt tanította és mutatta meg. Eredménye a földön a lelki béke.

Jézus azzal kezdte működését, hogy meghirdette *Isten Országát*. Az apostolok neveltetésük-nél fogva abban a tudatban éltek, hogy Isten Országáa egyenlő a zsidó nép országával, sőt uralmával. Valójában a mai ember sem érti igazán, mi a Jézus által meghirdetett Isten Országáa. Isten Országát azok alkotják, akik Jézust királyuknak ismerik el és parancsai szerint élnek. Isten Országáa nem terület, hanem lelkiület.

Aki Isten Országáához csatlakozik, annak erre egy szertartással kell belépési szándékát jeleznie: a kereszttelkessel. *Aki megkeresztelkedik, vállalja a Krisztus-követést*. A víz a tisztulás eszközlője, és ezért alkalmas a lelki tisztulás jelzésére és eszközlésére. Aki Jézushoz csatlakozik, azt Isten gyermekévé fogadja. Ez az Újszövetség szóhasználatában annyit jelent, hogy joga van a mennyországra, vagyis örököl, mert gyermek. Örököli Isten gazdagságát, a mennyországot.

A földi örökbefogadó apa nem adhatja vérét örökbefogadott gyermekének. *Isten* azonban ezt meg tudja tenni. Ez a kegyelmi biztokbavétel olyan, *mintha saját vérét adná a gyermekké fogadott embernek*. Aki földi életében nincsen kegyelmi kapcsolatban Istennel, az nem lehet kapcsolatban vele a másvilágon sem. A fenti hasonlat értelmében, aki megtagadja a Atyát, nem lehet annak örököse sem. Erre mondjuk, hogy elveszti az istengyermekséget.

Aki eddig követte gondolatmenetemet, bizonyára azt hiszi, hogy Isten Országáa a földön egyenlő a római katolikus Egyházzal. Pedig nem így van. Az Egyház a gyülekezőhelye az Isten Országába törekvőknek. Vagyis az Egyház azon fáradozik, hogy az emberek krisztusi módon éljenek. Aki így él, tagja az Isten Országának, a többit pedig alkalmassá kell tenni Isten Országára.

A keresztény szertartások, s benne legfőképpen a szentmise, kifejezői és fejlesztői a keresztény gondolkodásnak, de önmagukban még nem teszik igazi kereszténnyé az embert. A templom arra való, hogy megtanuljuk, hogyan kell a templomon kívül viselkedni. Keresztény életvitel nincs a *keresztény tanítás ismerete* nélkül. A szentmise keretében is folyik tanítás, ez azonban inkább az fölfrissítés. Szabályos hitoktatásra van szükség.

Az Egyház nem kapkodja el a megtérő népek megkeresztelését. A frank főurak csak három évi hitoktatás után nyerték el a kereszténységet. Nem volt elég! Majdnem ugyanúgy rabolták ki a kolostorokat, mint addig. Géza fejedelem és a magyarok ötévi hitoktatást kaptak, mielőtt megkeresztelték őket. Sokkal jobb volt az eredmény, mint a frankoknál.

Ha valaki azt mondaná, hogy: *Jézus kell, az Egyház nem*, az nem tanulmányozta eléggé a Bibliát. Az ilyen mondás mögött az áll, hogy mindenki úgy lehessen keresztény, ahogyan neki tetszik. Jézus most az Egyház által működik. Azonosítja magát az egyházzal, hiszen az Egyházat üldöző Saulnak (Pálnak) így szól: "Saul, *miért üldözöl engem?*" Szent Pál szerint Krisztus az Egyház misztikus teste. Más beállításban Jézus a fej, az Egyház hívei a tagok.

Sokan félreismerik az Egyház azon tanítását, hogy *az Egyházon kívül nincs üdvösség*. A mi hitünk szerint is üdvözülhet protestáns, sőt pogány is, ha lelkiismerete szerint él. Jóhiszemű életéhez ő is kap kegyelmet és pedig az Egyház által, anélkül, hogy ő ezt tudná. Egyszerűen azért, mert Jézus pünkösöd óta az Egyházban és az Egyház által működik. A püspök keresztel?

Nem, Jézus kereszttel. A püspök bérnált? Nem, Jézus bérnált.

Miért kellett Jézusnak meghalnia? – Jézus azért jött a földre, hogy megmutassa, hogyan kell élni. Tehát azt is meg kellett mutatnia, hogyan kell szenvedni és meghalni. Pontosabban szólva: meg kellett mutatnia, hogy nem a földi élet elvesztése a legnagyobb szerencsétlenség, hiszen az igazak föltámadnak az örök életre. Jézus föltámadása nemcsak istenségét volt hivatva bebizonyítani, hanem egyben a mi dicsőséges jövőnkét is illusztrálni.

Már csak néhány fogalmat kell a könyv anyagából tisztáznunk.

A szeplőtelen fogantatás nem azt jelenti, hogy Szűz Mária férfi nélkül foganta Jézust, hanem azt, hogy ő maga létének első pillanatától, tehát magzati lététől fogva Isten gyermeke volt, s nem szorult megkeresztelésre ahhoz, hogy kegyelmi életet nyerjen. Hogy Szűz Mária *férfi nélkül lett anya*, ez még jobban szemlélteti azt, hogy Jézus Isten Fia. Ha már egyszer hiszünk Isten mindenhatóságában, akkor nem lehet probléma elhinni, hogy Isten ezt a csodát is meg tudta valósítani.

A keresztény szeretet nem abban áll, hogy nem csinálunk rosszat, hanem tevékeny vagyok az irgalmasság gyakorlásában. Éppen azok a legmegbízhatóbb munkaerők, akik nem pénzért, hanem Isten iránti szeretetből vállalnak valamit.

Az oltáriszentséget (Eukarisztiát) így világítom meg. Isten azért lett *emberré*, hogy megmutassa, milyen az ideális ember. *Kenyérré* Jézus azért lesz mindig újra, hogy megehessük, vagyis fizikailag is kifejezhető kegyelmi közösségre léphessünk vele. Az ember fogni, érezni akar. Ezért adott Jézus anyagi jeleket a kegyelmek közvetítésére. Nem találhatott volna jobb jelet az eggyé válásra, mint a kenyeret, amely beépül szervezetünkbe. Jézus be akar épülni lelkiségünkbe.

Bajtai Zsigmond: Krisztus tanúi a történelemben (a 6. osztály számára)

Az ilyen korú gyermekeknek még nincs történelmi érzékük, és ez a lányokra fokozottan érvényes. Ezért elhibázott az a törekvés, hogy a teljes anyagot adjuk. Volt, aki megpróbált ilyenfajta hittankönyvet írni, de az OHB (Országos Hitoktatási Bizottság) azt egyhangúan elvetette, a címbeli könyvet pedig egyhangúan tankönyvnek fogadta el. Ez az egyetlen könyv a ma létező hittankönyvek közül, amely kizárólagos elismertetést vívott ki magának.

Pedagógiai eszközüm *a lényeges és az érdekes ötvöze*t. Érdekes történetecskék sorozatából áll a könyv. Teljességre nem törekszik, de a legfontosabb események benne vannak. Az apróbetűs részek olyan hézagpótló események, amelyek az átlagnak unalmasak, tehát kihagyhatók.

Ennek az "egyház történelemnek" nem a pápák képezik a vázát. Idézek a bevezetőből: "Nem elég válogatás nélkül figyelni azokat, akik az Egyház tagjai. Még az sem elég, ha a templomba járókat nézzük. Krisztus erejét azokon lehet lemérni, akik életüket valóban Krisztusra és tanítására építették. Úgy, ahogy azt *a szentek* tették. Éppen a szentek ismerték föl az új történelmi helyzetekben is a krisztusi tennivalókat. Krisztus igazi követői azt nyújtják, amit semmiféle civilizáció nem tud fölöslegessé tenni: Jézusért tevékenyen szeretni az embereket, illetve Jézust szeretni minden emberben." *Ők Krisztus tanúi.*

Az Egyház közel kétezer éves történelme során legalább 1200 éven át nem volt szabad. A középkorban sem. Valamilyen hatalom mindig rákényszerítette akaratát az egyházra a püspökök és apátok kinevezésében. A mi Róbert Károlyunk még a szerzeteseket is kiszolgáltatta világi főuraknak. De a legromlottabb korszakokban is gyakorolta az egyház a felebaráti szeretetet. Nem minden tagja, nem minden vezetője gyakorolta minden korban *az irgalmas felebaráti szeretetet*, de minden korban gyakorolták valakik az egyházban, amit akkor az egyházon kívül senki más nem gyakorolt. Ma sincs olyan stabil közösség, amely oly önzetlenül és oly eredményesen gyakorolná az irgalmas szeretetet, de minden korban gyakorolták valakik az egyházban, amit akkor az egyházon kívül senki más nem gyakorolt. Ma sincs olyan stabil közösség, amely oly önzetlenül és oly eredményesen gyakorolná az irgalmas szeretetet, mint azt a keresztény egyházak teszik, különösen az erre célra alakult szerves rendek vagy hasonló közösségek által.

Kezdetben az irgalmas szeretet gyakorlása – majdnem azt mondhatjuk – a ma szentmisének nevezett istentisztelet része volt. A gazdagok adományaiból mindnyájan együtt étkeztek. A szegény nem a küszöbön kapta az ételt. Ez volt az agapé, a szeretet, amit ma szeretetlakomának fordítanak. A közel háromezázéves üldözés alatt a keresztények védettebbek voltak, mint a nem-keresztények, bár halálveszélynek voltak kitéve. A barbárok támadásai alatt az egyház volt az egyedüli szilárd pont. Az emberek csak az egyháztól kaphattak védelmet, ha egyáltalán kaphattak. Az éhező Rómát már nem a császárok, hanem a pápák látták el élelemmel. Amikor Nagy Szent Gergely pápa megtudta, hogy éhenhalt egy ember, azzal vetette le a miseruhát, hogy "a pápa nem érdemli meg, hogy misézzen, ha ilyesmi megtörténhetett a városában."

Nem mindenki lett Krisztus tanúja, aki megkeresztelkedett, mégis figyelemreméltó, hogy Róma ősi arisztokrata családjai szenteket adtak az irgalmas szeretet tevékenységében. Ők alkották meg az első igazi kórházat is zarándokház címen... Több országban a kórházat Isten

hoteljének nevezték. A középkori szerzetesházakban volt alamizsnát osztó kapustestvér és volt betegápoló testvér, aki gyógyfüveket termesztett. Vándorok részére vendégszobák álltak rendelkezésre. Amikor meggyöngült a hit, meggyöngült az irgalmas szeretet gyakorlása is. Legönzlenebbül azok dolgoznak, akik Istenért dolgoznak.

Szerzetek alakultak az első ingyenes alapfokú és középfokú oktatás céljára. Szociális téren az utóbbi századokból ki kell emelnünk a franciaországi Szent Vincét, az olasz Don Boscot, a suhancok szentjét, az "Isteni Gondviselés Kicsiny Házát" (11 ezer gondozottal), valamint ezek "fiók"-intézményeit. Legújabban pedig itt van kalkuttai Teréz anya és szerzete. Az említettek azonban csak a krisztusi irgalom fehér hegycsúcsai. A sok-sok kicsi mozgalom együttesen legalább annyi eredményt mutathat föl, mint a nagyok.

A magyaroknak a kereszténységhez való csatlakozása oly hamar ment végbe a lelkekben, hogy Szent István halála után a pohánykodók nem sok eredményt tudtak elérni, legföljebb a gyilkolásban. Szent István is az irgalom szentje. Hazánk egységéért vívott belső harcait félreemágyarazzák. Ez kötelessége volt. De fönmaradt jobb keze az irgalmasság és adakozás tanúja.

A pápák Magyarország belügyeibe is beleszóltak. Ez azonban az akkori kor sajátja volt, s végeredményben sohasem volt káros. Ellenben voltak századok, amikor Magyarország egyetlen barátai a pápák voltak.

Az egyháziak hibáit nem szépítjük, ellenségeink azonban sokszorososan fölnagyítják ezeket. Az inkvizíció akkor a "levegőben" volt, a protestánsok is szükségesnek tartották a maguk módján. Minden a maga korában kell nézni. Az egyháztól elszakadt keresztényekkel a maguk helyén a realitás jegyében foglalkozunk, de nem uszítunk ellenük, Velük nem foglalkozunk "állandóan". Kiemelt módon tárgyaljuk azonban az ökumenizmust, vagyis az egyházak közti megértés előmozdítását.

Könyvünk már foglalkozik a mostani pápával, de még nem került bele az elmúlt negyvenöt év története. Ez a következő kiadás feladata lesz.

Bajtai Zsigmont: Aki hisz, üdvözüi (7. osztály.)

Dr. Bognár Lajosnak van egy hetedikos könyve (Hiszem és vallom). Ebből azonban hiányoznak a kötelező kérdések. Maga is segédanyagnak nevezi. Van hasonló típusú nyolcadikos könyve is (Jézussal az úton). Ebben megtalálhatók a kötelező kérdések, harminc helyett azonban csak huszonöt óra anyagát közli.

Könyvünk témája az "Apostoli hitvallás", vagyis hitünk és a hét szentség. Az általános iskola két legfelső osztálya feloleli a Magyar Katolikus Katekizmus összes kérdését, akár szerepeltek az előző osztályokban, akár nem. Ez a könyv természetesen magasabb szinten tárgyal mindent. Nemegy esetben előfordul, hogy a tanuló magabiztosan mondja, hogy "ezt már tanultuk". Ilyenkor elég megkérdezni: "No, akkor mondd el, mint jelent?!" Mindjárt elnémul. A gyermek gyorsan felejt. Aztán csodálkozva látja, hogy ugyanarról a témáról olyan dolgokat is hall, amire sose gondolt volna.

Könyvünk segítségével megtudjuk, hogy van értelme életünknek. Még a szenvedésnek is van értelme. A szenvedő ember vezeklésnek fogja föl szenvedését, amely megrövidíti tisztítóüzi szenvedését. Föl is ajánlhatja embertársaiért. Megtudjuk, hogy mit jelent: *"Legyen meg a te akaratom!"* – Semmiképpen sem jelent fatalizmust. Inkább annak a hitnek a kifejezője, hogy Isten parancsai és tanácsai az élet legjobb megoldása. Nem Isten az oka a baleseteknek. Nem igaz, hogy "így volt megírva"! De Isten akarja, hogy hívő lelkülettel viseljük a bajokat.

Megtudjuk könyvünk révén, hogy az egyház élő és elhunyt tagjai összetartoznak, *szere-
tetközösséget alkotnak*, és egymáson segíteni tudnak. Hogyan lehetséges ez? Isten akarja. Mert azt akarja, hogy összetartozzunk: hiszen mindnyájan gyermekei vagyunk. Mi mást akar egy apa, mint hogy gyermekei szeressék egymást. Éppen ezért teszi hatékonyá egymásért vállalt áldozatainkat. Persze egy bizonyos határon belül. A szabad akarattal rendelkező ember ellenállhat minden befolyásnak...

Mint látjuk, a hittételek úgy függnek össze, mint a fogaskerek. Talán jobb így fogalmazni: a szeretet aranyfonálként vonul végig bennük. A szeretet nem jelenti a parancsok fölhígítását, mert Isten csak olyasmit parancsol, ami kikerülhetetlen. A szeretet nem mehet az igazság és az igazságosság rovására.

A mennyország az elképzelhetetlen örök boldogság. *De mit ír könyvünk a pokolról?* Az elkárhozott ki van zárva a boldogító Isten színelátásából; sose találkozik többé jó emberekkel, de össze van zárva a világ leggonoszabb embereivel; értelmetlennek találja életét, de nem tud ezen változtatni, s ezt tudja is; ehhez járul az önmarcangolás, mert tudja, hogy helyzetéért senkit sem okolhat, ő maga választotta az Isten nélküli életet nagy göggyében; a nagy tömegben is magányos lesz, hiszen ott nincs egyetlen jóbarát sem, még cinkos sem; a teljes örömtelenség, az egymásnak tett szemrehányások; a mérhetetlen gyűlölet, amely eltölti; végül Dante szerint: "Aki itt belépsz, hagyj föl minden reménnyel!"

Az Egyházzal megtudjuk, hogy elsősorban nem jogi intézmény, hanem anya, Anya-

szentegyház, amely e születéstől a sírig lelki gondozásba veszi tagjait.

Arra is van mércéje Krisztusnak, miként lehet a házasság földi paradicsommá: úgy szeressék egymást, ahogyan Krisztus szeretette Egyházát. Föláldozta magát érte (az Egyház mi vagyunk). A házastársak is hozzák meg egymásért a szükséges áldozatokat! Hogy ettől hogyan lesznek boldogok? Úgy, ahogyan a szülők a gyermekeikért hozott áldozatokkal boldogok. Aki mindig csak kapni akar, mindig elégedetlen lesz. Boldogabb dolog adni, mint kapni. A házasságban is, de minden másban is. Ez nem technikai kérdés, hanem az elsajátított krisztusi lelkület gyümölcse. Ennek építője a katolikus hittankönyv-sorozat, mely rövidesen kiegészül a nyolcadikosok számára megjelenő kötettel ("Tartsd meg a parancsokat!").

KATOLIKUS HITTANKÖNYVEK

1. osztály. Edelényi István: *A mennyei Atya szeret minket*

1-2. osztály. Bajtai Zsigmond: *Ilyeneké az Isten országa*

2-3. osztály. Bajtai Zsigmond: *Jézus, a mi életünk*

Bajtai Zsigmond: *Az ABC – gyerekeknek* (Segédkönyv az elsőáldozók oktatásához)

Bajtai Zsigmond: *Elsőáldozó leszek* (Rajzos munkafüzet)

2-4. osztály. Bognár Lajos: *Szeretnénk Jézust látni*

3. osztály. Rédhy Elemér: *Elsőáldozók könyve*

4. osztály. (Bajtai Zsigmond könyve készülében.)

5. osztály. Bajtai Zsigmond: *Régtől szolt hozzánk az Úr*

Bajtai Zsigmond: *Jézus evangéliuma*

Bindes Ferenc: *Válaszol az Úr*

6. osztály. Bajtai Zsigmond: *Krisztus tanúi a történelemben*

7. osztály. Bajtai Zsigmond: *"Aki hisz, üdvözüll!"*

Bognár Lajos: *Hitünk és életünk*

8. osztály. Bajtai Zsigmond: *"Tartsd meg a parancsokat!"* (kiadás alatt)

Bognár Lajos: *Jézussal az úton.*

BAJTAI ZSIGMOND

A kudarcok ellen való orvosság

Nemcsak a hajdani jó tanulókból, hanem rossz tanulókból is lettek pedagógusok. Ők talán jobban emlékeznek arra, amikor kikapcsolt az agyuk magyarázat közben, vagy arra, amikor föladták, úgy érezték, nem megy tovább. Ilyenkor sem a valaha hallott jó választ nem tudta az ember felidézni, sem a problémát nem volt képes átlátni. Reménytelen kudarc-helyzetben találta magát gyerek is, pedagógus is.

Az iskolai kudarcokról szól John Holt könyve. Nekem tetszik, és a következőkben a magam feje szerint rendszerbe szedve ismertetem gondolatait, melyeket konkrét esetek elemzése kapcsán írt le. A gyerekek kudarcain gondolkodó kollégáknak ajánlom elsősorban. S azoknak is, akik bár eddig nemigen merültek bele ebbe a problémába, de szeretnének az iskolai tanulással nehezen boldoguló tanítványaiknak segíteni.

Arra gondolhatunk, hogy azok a gyerekek, akikről szó van, nem tudnak az iskolai gondolkodás pályáján haladni. Akik kizökkentek, azokon általában a kézenfekvő pedagógiai eljárások, mint a félelem oldása, reális követelmények, gyakorlás, ismétlés, "motiválás" sem segítenek. Az ilyen gyerekek számára sz. iskola nem "a" tanulást, hanem "a napi feladatok elvégzését vagy legalább elhárítását" jelenti, lehetőleg a legkevesebb erőfeszítéssel és kényelmetlenséggel." (41.1.) Azért járnak iskolába, mert járni kell.

A rossz tanulók gyakran intelligensek, ez elsősorban az iskolán kívül mutatkozik meg, de gyakran az iskolában is. Az iskolai önvédelmi stratégiákban a kívülmaradás, kilépés mellett igazán intelligens, találékony taktikák is megfigyelhetők – a gyerekek valós képességeit igazolva –, mint például a motyogás. Sok tanár ugyanis a benne megfogalmazódó jó feleletre koncentrálna kérdez, és ha arra kicsit is hasonló választ hall, önkéntelenül kiegészíti – ráismer –, ezzel a motyogás nyerő taktikává válik. Hasonlóan jó megfigyelőképességet, intelligenciát feltételez az ugyancsak sikeres "találgass és figyelj", hiszen sok tanár arcáról, mozdulatairól leolvasható már az első szótag kimondásakor, hogy milyenek az esélyek, érdemes-e folytatni, vagy más irányt kell keresni.